

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

LYMBUS 2016

Tartalom

- 7 FARKAS FLÓRA
Leonhard Huntpichler: *Epistola ad Dionysium cardinalem ac archiepiscopum Strigoniensem*
- 29 SZILÁGYI EMŐKE RITA
Oláh Miklós levele Lady Lisle-hez, Boleyn Anna udvarhölgyéhez
- 37 DOMOKOS GYÖRGY–MÁTYUS NORBERT
Antonio Mazza és Buda ostromáról írott jelentése
- 77 PALOTÁS GYÖRGY
Moderni temporis oratio ad Deum.
Verancsics Mihály 1566-os (?) törökellenes imádsága
- 83 HÁMORI NAGY ZSUZSANNA
Források Bethlen Gábor két francia diplomatájáról és uralkodása utolsó éveiről (1626–1633)
- 113 JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA
Kolozsvár adózása az 1630-as években
- 163 BUBRYÁK ORSOLYA
Nyáry Krisztina hozománya. Források az Esterházy-kincstár kialakulásához
- 191 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
Gyulai Ferenc és Donáth János bécsi követjárása – Újabb adalékok Apafi Mihály holland kapcsolataihoz (1687)
- 239 JANKOVICS JÓZSEF
Bethlen Miklós levelei Ferdinand Bonaventura Harrachnak, I. Lipótnak és ismeretlennek (1699–1703)
- 259 NAGY ANDOR
Thököly Imre epitáfiumai Joseph Trausch kéziratgyűjteményében

- 265 ZVARA EDINA
Trenk Frigyes magyar nyelvű kiadatlan politikai röpirata
- 283 VADERNA GÁBOR
Gróf Dessewffy József a sajtószabadságról és a cenzúráról
- 319 LIPTHAY ENDRE
Gróf Mikó Imre és felesége, Rhédey Mária grófnő levelezése
1848-ból
- 343 RÓZSAFALVI ZSUZSANNA
Schöpflin Aladár levelei Dutka Ákosnak
- 351 HAMERLI PETRA
Adalékok Rothermere revíziós kampányának fogadtatásához:
a sajtómágnás és Eduard Beneš levélváltása olasz szemmel
- 367 BUZA JÁNOS
Berlász Jenő gyászbeszéde dr. Kováts Ferenc egyetemi tanár
ravatalánál (Elhangzott 1956. november 13-án a Farkasréti
temetőben)
- 371 GILÁNYI MAGDOLNA
„Álmomban Mindszenty bíboros ténykedett...
én is ott voltam.” Bőle Kornél O. P. 1956-os naplója
- 387 SIMON ZSUZSANNA
Vita Az ember tragédiája falanszter-jelenetéről
az MTA Irodalomtörténeti Intézetében
- 429 K. LENGYEL ZSOLT
Műhelynapló egy bajorországi magyar hagyatékárban

Műhelynapló egy bajorországi magyar hagyatéktárban

A hungarikumok hiteles hírvivők: jót, rosszat tartalmaznak országról és nemzetről. Nem pusztá könyvtári tételek. Ebből az általános alapelvből indult ki a Münchener Magyar Intézet (MMI) gyűjteményeinek első nyilvános magyarországi bemutatója, amely 1990 júniusában a nemzetközi Kelet- és Délkelet-Európa-kutatás könyvtárosi munkaközösségének (*Arbeitsgemeinschaft der Bibliotheken und Dokumentationsstellen der Osteuropa-, Südosteuropa- und DDR-Forschung*, ABDOSD) éves konferenciáján az Országos Széchényi Könyvtárban hangzott el. Az előadásban bő teret kapott az a részleg, amely az intézet hőskorában, az 1960-as évek során kezdett kialakulni, de csak az 1980-as évek közepétől került állagról állagra a felső szintű rendszerezés állapotába: a személyi hagyatékok tára. 26 évvel ezelőtti budapesti bemutatásuk külön hangsúlyt helyezett kívánatos és lehetséges feldolgozásuk szempontjára.¹ Ugyanis a hungarikumok önmagukon túlmutató jelentést is hordoznak, tehát gondozásuk nem merülhet ki a gyűjtésben és a raktározásban. Ezért anyanyelvünk határain kívül, illetve onnan, nem magyar környezetből nézve hatványozott jelentőségűnek látszik tudományos értékelésük, és eszményi esetben, valamilyen formájú közzétételük. Az alábbiakban vázoljuk a jó néhány éve két helyszínen működő MMI² e feladatkörrel kapcsolatos tevékenységének főbb vonulatait, eredményeit.

I.

A müncheni magyar hagyatékok 1990-es budapesti ismertetőjének egyik főszereplője, Hennyey Gusztáv (Kolozsvár, 1888–München, 1977) vezérezredes, politikus, 1944. augusztus 29-től 1944. október 16-ig a Lakatos Géza-kormány külügyminisztere, a második világháború után a németországi magyar emigráció tekintélyes alakja

¹ K. LENGYEL, 1990.

² A 2009-ben Regensburgba költöztetett és egy ideig még egyetemen kívüli, 2015 elejétől egyetemi Magyar Intézet Hungaricum – Ungarisches Institut der Universität Regensburg néven, a történeti és a filológiai kar közös létesítményeként elsősorban kutatási és felsőoktatási feladatokat lát el, beleértve a magyar mint idegen nyelv egyetemi oktatását: <http://www.uni-regensburg.de/hungaricum-ungarisches-institut/> (2016. szeptember 7.). Az intézet korábbi működtetője, a Müncheni Magyar Intézet Egyesület társult partnerként továbbra is felelős az intézeti könyvtár és kiadványok fejlesztéséért, gondozásáért, újabban pedig a bajorországi magyar diaszpóra elemi és középiskolai szintű magyar nyelvoktatásának szakmai és szervezési lebonyolításáért is, a *konzuli modell* keretében: <http://www.ungarisches-institut.de/> (2016. szeptember 7.).

volt.³ Münchenben élt, és az 1970-es években, Georg Stadtmüller (1909–1985) történész igazgatósága idején, szoros kapcsolatokat ápol az MMI-vel.⁴ Az 1960-as évek elejétől megjelent, a személyes visszaemlékezés és az esszészzerű diplomáciatörténet-írás határán keletkezett közleményeinek⁵ összegző foglalatát az intézet *Studia Hungarica* sorozatában adta ki 1975-ben.⁶ Az önéletrajzának függelékében közölt iratanyag java halála után az MMI-be került – további dokumentumok viszonylag hosszú sorával együtt. A kiterjedt levelezésből, kéz- és gépiratokból, nyomtatványokból és sajtókivágatokból álló Hennyey-hagyaték három fő témaköre Magyarország szerepe és mozgástera a második világháború végén, a magyar emigráció politikai és szervezeti kérdései, valamint az európai menekültügy. Mivel az anyagról az 1990-es budapesti könyvtáros konferenciáig elkészült egy felső szintű leíró jegyzék,⁷ érdemlegesnek tűnt felhasználását javasolni az Európa Kiadó és a *História* folyóirat akkori-ban indult, *Extra Hungariam* című közös sorozatában. Az emigrált magyar politikusok önéletrajzi munkái történeti kiskönyvtárának szerkesztője aztán be is tervezte Hennyey 1975-ben publikált önéletrajzának magyar kiadását, amelynek előkészítéséhez kikérte a müncheni intézet szakvéleményét. Az 1992-ben Budapesten megjelent magyar kiadás⁸ azonban szorososan követte az első német kiadás szerkezetét, tehát nem közölt több dokumentumot a müncheni Hennyey-hagyatékból, amelyből a későbbiekben is csak egy bizonyos forrás került napvilágra.⁹

A hagyaték ehhez képest nemcsak terjedelmesebb, hanem tartalmasabb is az örökható emigránst leginkább foglalkoztató kérdéskör, Magyarország második világháborús német szövetségének és megghiúsult kiugrásának a szempontjából. Szemléltetésül itt csak három műfaji csoportot különítünk el: mindenekelőtt Hennyey levelezését Nyugatra menekült egykori polgári politikus- és katonatársakkal,¹⁰ közöletlenül maradt gépiratait az 1944. évi magyar külpolitikai eseményekről – a legkorábbiak 1945/1946-ból valók –,¹¹ végül több első-, illetve másodrangú forrásértékkel rendelkező dokumentumot, például Horthy Miklós kormányzóhoz és Habsburg Ottó főherceghez fűződő viszonyáról. Mint-hogy a világháború végére vonatkozó anyagok egy része utólag keletkezett, egyfelől megfelelő forráskritikát igényelnek, másfelől kidomborítják a hagyaték további tudományos

³ Emigrációs tevékenységéhez BORBÁNDI, 1985, 23, 36–37, 51, 66, 94–95, 131, 141–142, 257, 310; BORBÁNDI, 1997, 167–168. Legújabbban GECSÉNYI, 2015, 1489, 1493–1495.

⁴ STADTMÜLLER, 1978.

⁵ HENNYEY, 1962; HENNYEY, 1964; HENNYEY, 1965; HENNYEY, 1968.

⁶ HENNYEY, 1975.

⁷ K. LENGYEL, 1989/1990.

⁸ HENNYEY, 1992.

⁹ SZAKÁLY, 2008.

¹⁰ Közülük kiemelendő Eckhardt Tibor (1888–1972), az 1940-es évek elején a náci-német szövetség ellensúlyozásának a céljával az Amerikai Egyesült Államokba költözött és onnan többé vissza nem tért kisgazdapárti politikus, az 1948-ban megalakult Magyar Nemzeti Bizottmány Végrehajtó Bizottságának a tagja. BORBÁNDI, 1985, 17, 92–94.

¹¹ Hennyey Gusztáv: 1944-es események. „Első összeállításom 1945-ben”; Uő: Összefoglalás „Honvédelmi Munkaszolgálat” alatti működéséről. Freising, 1946. január 15. MMI Kvt, Hennyey Gusztáv hagyatéka, 3.

értékesítési módját, amelynek középpontjában a menekült magyar politikai és katonai elit önszerveződése és érdekképviseleti igyekezete áll. Így Hennyey hozzávetőlegesen egy folyóméternyi irathagyatéka, amelynek végleges leltárát jó tíz évvel ezelőtt alig meglepő módon az OSZK kéziratárának egyik ösztöndíjas vendégkutatója, Baróthy Zoltán készítette el,¹² lényegében a magyar kül-, had- és emigrációtörténet kutatásához kínál még ki nem aknázott lehetőségeket. Eszmeisége a Marosy Ferenc (1893–1986) vezetése alatt 1948-tól 1969-ig működött madridi magyar királyi követség iratanyagával rokonítja,¹³ és azon általános témakörbe illeszti, amelyet a nemzetközi kutatás újabban a *konzervatív elithálózatok magán külpolitikája* összetett címszóval jelöl meg.¹⁴

II.

Az 1990-es budapesti hagyatéki-ismertetőben szó esett még egy szakmai haszonnal kecsegtető, azelőtt és egyelőre azután is meghiúsult publikációs vállalkozásról. Hevesy Pál (Budapest, 1883–Kitzbühel, 1988) két gépiratos öregkori művét – szóbeli végakarataira hivatkozva – egy családi barátja röviddel elhalálozása után adta az MMI tulajdonába, egyéb irataival együtt. Ezen adományozás fontos előzményeként megemlítendő a Bogyay Tamással folytatott baráti hangvételű, terjedelmes levelezése, amelyben szó esik hagyatékanak létrejöttéről és sorsáról is.¹⁵ Az 1908-tól osztrák–magyar külügyminisztériumi tisztviselő, majd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, a húszas évektől magyar diplomáciai szolgálatot teljesítő *világjáró honpolgár* a harmincas évektől jó – de még nem magyar – tollú közíróként¹⁶ és gazdaságpolitikai tanácsadóként hívta fel magára a közélet figyelmét, mielőtt hosszabb angliai tartózkodás után a második világháborút követően fő lakhelyét áthelyezte Ausztriába.¹⁷ A hetvenes években – a *honpolgári* minősítésre is rászolgálva – magyarul írta két fő művét, a több mint ezer oldalas *Bepillantás Európa történetébe* és a közel 500 oldalas *Utazás a föld körül 80 év alatt. Egy osztrák–magyar diplomata emlékiratai* címűt. Az előzőhöz Habsburg Ottó főherceg, az utóbbihoz Esterházy László herceg írta az előszót. A *Bepillantás*ban lényegében Ausztria és Magyarország történeti fejlődéséről elmélkedik, az *Utazásban* a Hevesy családról szóló bevezetőt követően diplomáciai pályafutását ábrázolja világvárostól világvárosig. A hagyatékában fellelhető adatok szerint 1989 előtt a Gondolat Kiadóban fölmerült emlékiratának, tehát a rövidebb munka kiadásának az ötlete, amely azonban kultúrpo-

¹² Hennyey Gusztáv hagyatéka a Münchener Magyar Intézet regensburgi könyvtárában. Összeállította Baróthy Zoltán. http://www.ungarisches-institut.de/images/content/projekte/hennyey/Hennyey_Gusztav.pdf (2016. szeptember 7.).

¹³ RÓNAI, 1992; RÓNAI, 1998/1999; *A Marosy-iratok*, 2002.

¹⁴ GROSSMANN, 2014, Marosyról: 157–160, 162–164, 223.

¹⁵ MMI Kvt, Bogyay Tamás hagyatéka, 6.

¹⁶ HEVESY, 1938; HEVESY, 1944; HEVESY, 1966.

¹⁷ K. LENGYEL, 1990, 56. Adatszerűen számos újabb forráshivatkozással a Petőfi Irodalmi Múzeum adatárában: https://opac.pim.hu/index.jsp;jsessionid=A6BA06E89D94808B10D8B00002C5F0FD?page=details&dbname=gyujtemeny_kat_bib&bib1id=4&bib1field=8990&term=ATUH|58090 (2016. március 22.).

litikai ellenállásba ütközött. Hevesy maga úgy értesült, hogy „a kormány ezt megtiltotta”, mivel „könyvem »visszasírja a multat«. Pedig én a multat csak úgy írtam le, mint amilyen volt”.¹⁸ A két mű tényanyaga és gondolatmenete részben azonos. Ezért megfontolandó egybevont és rövidített kiadásuk. Az aggastyán Hevesy mindkettőt lezárta – a két mű tisztázott példányainak címlapján az 1978-as évszám szerepel –, ezzel nyomdakésszé nyilvánította, tehát úgymond a magyar diplomáciatörténet-írás rendelkezésére bocsátotta. Csakhogy az évek során mindkét gépiratot sokszorosította és részenként módosította, átszerkesztette. Ezért a szöveggondozó csak a szövegvariánsok meglehetősen időigényes összevetése árán állapíthatja meg a leghitelesebbnek mondható változatot. Bizonyára ez a körülmény volt a kiadás eddigi meghiúsulásának az egyik oka.

Ezek a szerző által nagyobb részt dossziézott papírkötegek alkotják az MMI regensburgi könyvtárában található és kutatható, három folyóméternyi Hevesy-hagyaték gerincét, és egészülnek ki a hetvenes–nyolcvanas évekből származó, különböző nyelvű írásainak kéz- és gépirataival, különnyomataival, töredékes magyar és nemzetközi levelezésével, anyaggyűjtésével, feljegyzésével és egyéb személyes irataival. Az 1988-as átvetelt követően ideiglenesen rendezett anyag végül a Kőrösi Csoma Sándor Program 2014/2015-ös évadjában került állandó leltárba Molnár Gergely vendégkutató jóvoltából, aki rendbe tette a két fő mű gépiratait és szövegvariánsait is. Ennek ellenére a „filológusok feladata lesz”, jegyzi meg helyesen a leltár készítője, „hogy a végleges példányokat kétséget kizáróan rendszerezzék, kialakítsák”.¹⁹

III.

Hevesy Pál Nyugaton élt, de eszmei és társadalmi értelemben nem tartozott azon *gyakorló* emigránsok közé, amelyből az MMI hagyatékainak a többsége származik. Toldjuk most meg a Hennyeyvel, vagyis a katona-politikus emigráns mintával megkezdett sort 1. a művész, 2. a szervező, 3. az újságíró, 4. a műfordító és 5. a történész típus egy-egy alakjával.

1. Baranyai-Lőrincz Gusztáv (Pécs, 1886–München, 1977) festőművész, kulturális szervező művészeti tanulmányait a budapesti Képzőművészeti Főiskolán és a müncheni Művészeti Akadémián (*Kunstakademie*) végezte. 1922-ben a bajor fővárosban telepedett le. Műveit Németországban és Magyarországon állította ki. A második világháború után a müncheni magyar szellemi élet egyik leghatékonyabb szervezője volt. Ő alapította, illetve vezette évtizedeken át a Magyar Kulturális Szövetséget, a Német–Magyar Társaságot és a Beethoven-Társaságot. Beethoven-gyűjteményével és kiállításaiával komoly hírnevet szerzett.²⁰ 1956 táján a nándorfehérvári diadal 500 éves ünnepségének

¹⁸ Hevesy Pál Hory Lászlónak. Kitzbühel [1987 körül]. MMI Kvt, Hevesy Pál hagyatéka, III. 6.

¹⁹ Hevesy Pál hagyatéka a Münchener Magyar Intézet regensburgi könyvtárában. Összeállította Molnár Gergely. http://www.ungarisches-institut.de/images/content/projekte/hevesy/hevesy_pal.pdf (2016. szeptember 7.).

²⁰ BARANYAI-LŐRINCZ, 1959; BARANYAI-LŐRINCZ, 1962; BARANYAI-LŐRINCZ, 1970.

biztosa volt.²¹ Munkásságáért a Német Szövetségi Köztársaság magas kitüntetésben részesítette.²² Jelen sorok írója az 1980-as évek második felében bukkant ismeretlen adományból bekerült, a korai pályaszakaszából származó hagyatékára az MMI pincéjének egyik zugában. A következő évtizedekre biztonságban beraktározott, 1901 és 1919 között évszámok szerint előrendezett másfél folyóméternyi anyagot Molnár Gergely a 2015/2016-os Körösi Csoma Sándor Program keretében három tematikus egységbe rendszerezte. A nyugtákat, számlákat és könyvelési füzeteket tartalmazó iratcsoport elsősorban a személyes életút kezdeteibe enged betekinteni, a versrészletek, rajzok, képzőművészeti vázlatok, kiállítások dokumentumai főleg művészettörténeti közelítésben hasznosíthatók, a levelek, naplórészletek, valamint hadi és egyéb kordokumentumok pedig mindenekelőtt történeti kutatásra alkalmasak.²³

2. Kollányi Károly (Győr, 1905–München, 1993) kertészeti-városrendezési üzemgazdász, a második világháború éveiben a magyar fővezérség szervezési és elvi előadójaként egyebek mellett a hírszerző és kémelhárító szolgálat tartalékos tiszt kiépítője, 1945 tavaszán hadügyi kitelepítés révén került Németországba. Münchenben letelepedvén egyfelől visszatért eredeti szakmai pályájára, másfelől tevékeny szerepet vállalt a katonai emigráció nemzetpolitikai-szervezeti életében, kemény másodvonalában azon *magán külpolitikának*, amelyet fennebb a Henney-féle élvonal jelenít meg. Kollányi a Németországi Magyar Szervezetek Központi Szövetségének hosszú éveken át vezetője tagja volt. Ebből a tisztségéből bekapcsolódott az MMI létrejöttét előkészítő tervezgetésekbe és 1962-es alakuló közgyűlésének a lebonyolításába, majd a hatvanas évek végéig elhúzódozó első korszakot befolyásoló belső egyesületi vitákba, amelyeket a nemzetpolitikai és a tudományművelői irányzat az intézet helyes arculata körül folytatott. Bár ebből a viszályból a bölcsész szakmaiság hívei kerültek ki nyertesként, Kollányi haláláig az intézetet fenntartó egyesület tagja maradt. Az 1993-ban családi ajándékozás folytán beszállított irathagyatékában nem maradtak fenn könyv méretű és közlésre érdemes gépiratok.²⁴ De már az első szemrevételezésekor feltűnt számos egyedi és ismeretlen emigráció-történeti dokumentum, amelyeket Uhri Nóra gyakornok fel is sorolt a 2011-ben, immár az MMI regensburgi székhelyén készült leltárban.²⁵ A hat folyóméternyi Kollányi-hagyaték a második világháború utáni magyar emigráns *nemzetpolitika* vizs-

²¹ BARANYAI-LŐRINCZ, 1956a; BARANYAI-LŐRINCZ, 1956b.

²² BORBÁNDI, 1992, 44.

²³ Baranyai-Lőrincz Gusztáv hagyatéka a Münchener Magyar Intézet regensburgi könyvtárában. Összeállította Molnár Gergely. <http://www.ungarisches-institut.de/images/content/projekte/Baranyai.pdf> (2016. szeptember 7.).

²⁴ Nyilvánosságra szánt dolgozatait néhány évvel halála előtt maga publikáltatta Magyarországon. Életrajzi adatai és tájékoztató munkáiról: Vitéz Kollányi Károly: Kárpáti trilógia. 2006. február 24. <http://www.gondola.hu/cikkek/46763> (2016. március 10.). Az MMI-vel kapcsolatos nézeteihez vö. K. LENGYEL, 2007, 127–128.

²⁵ Kollányi Károly (1905–1993) hagyatéka a Münchener Magyar Intézet regensburgi könyvtárában. Összeállította Uhri Nóra. http://www.ungarisches-institut.de/images/content/projekte/kollanyi/Kollanyi_Karoly.pdf (2016. szeptember 7.).

gálatakor hasznosítható, mindenekelőtt e szemszög történet- és geopolitikai vonatkozásainak tükrében. Ehhez számos saját és idegen gép- és kéziratot tartalmaz, valamint sajtókivágatokat és egyéb, jelentős mértékben országismereti és városrendezési anyaggyűjtéseket a magyar, az erdélyi és a felvidéki történelem valamennyi korszakáról. A hagyaték legterjedelmesebb iratcsoportja az 1945 utáni magyar emigráció történetének, egyéni és szervezeti életutak kutatásához kínál elsőrangú forrásokat: saját és idegen tervezeteket, levelezéseket, belső és nyilvános terjesztésű kisnyomtatványokat, sajtókivágatokat. Értékes alegység a negyvenes évek végétől évfolyamról évfolyamra gyűjtött jobboldali, illetve szélsőjobboldali emigráns sajtótermékek gyűjteménye is, amelyek megjelenésük idején Nyugaton rendszerint csak a célcsoportokhoz jutottak el, Magyarországon pedig, ha beszerezték őket, hétpecsétetes zár alá kerültek. E ritkaságszámba menő kiadványok megkerülhetetlenek, ha az a feladat, hogy megragadjuk és árnyalataiban is értelmezhesük az 1945-ös, tehát első magyar menekülthullám egy bizonyos, annak idején és még hosszú éveken át főleg saját maga által *nemzeti emigrációnak* nevezett irányzatának a szellemiségét és törekvéseit.²⁶

3. Ölvedi János (Érsekújvár, 1914–München, 1983) újságíró, történész, jogi tanulmányait 1932-ben Pozsonyban kezdte meg, 1934-től pedig Budapesten folytatta 1937-ig. Budapesti egyetemi éveit alatt részt vett az Egyetemi Kör munkájában és a népi gondolat vonzaskörében közreműködött a Márciusi Front zászlóbontásában. Csatlakozott a Magyar Akadémikusok Keresztény Köréhez, a Prohászka Ottokár Körök Szövetségéhez, valamint 1935 és 1938 között a Szekfű Gyula főszerkesztette *Magyar Szemle* munkatársi gárdájához is. Az első bécsi döntést követően, 1938. november 15-től 1940. március 31-ig a felvidéki ügyek minisztériumában a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere, az akkor még mérsékelt Jaross Andor titkáráként dolgozott. Ebben az időszakban társzerkesztőként gondozta *A visszatért Felvidék adattára* című kiadványt (Budapest 1939). A minisztérium 1940. áprilisi megszűnése után a szófiai követségen 1944 elejéig a sajtóattasé tisztét látta el. Hazatérte után a budapesti *Függetlenség* című kormánypárti napilaphoz szegődött. 1945-ben előbb Ausztriába, majd az USA-ba emigrált, végül Nyugat-Németországban telepedett le. 1951-től 1979-es nyugdíjazásáig a müncheni Szabad Európa Rádió munkatársa volt, műsorait Nyárhidi László néven jegyezte. Elsősorban kulturális kérdésekkel és a nemzetiségi, illetve a magyar – főleg felvidéki – kisebbségi problémával foglalkozott. Egyidejűleg a legjelentősebb nyugati magyar újságok, folyóiratok, így a *Bécsi Napló*, az *Irodalmi Újság*, a *Katolikus Szemle* és az *Új Látóhatár* állandó munkatársa volt. Élete végén összeállította a *Napfogyatkozás. Magyarok Szlovákiában* című tanulmánygyűjteményét, amelynek 1985-ös New York-i megjelenését már nem érte meg.²⁷

²⁶ Az illető csoportosulásokról lásd a monografikus feldolgozás megfelelő fejezeteit: BORBÁNDI, 1985, 7–203.

²⁷ BORBÁNDI, 1992, 280; BORBÁNDI, 2002; BORBÁNDI, 2005.

Ölvedi hátrahagyott iratait röviddel halála után özvegye ajándékozta az MMI-nek. Tematikus rendezését 2005-ben Baróthy Zoltán vendégkutató kezdte meg, 2016-ban pedig Molnár Gergely Kőrösi Csoma Sándor ösztöndíjas fejezte be. A javarészt saját publikációinak jegyzeteiből, anyaggyűjtéseiből, kéz- és gépirattöredékeiből, a nemzeti-ségi kérdéssel és a hidegháborúval kapcsolatos sajtókivágataiból álló, mintegy hat folyóméternyi irathagyatékban bőséges forrásanyag, statisztikák és összegző eszmefuttatások találhatóak a kommunizmus gépezetének magyarországi és utóá államokbeli működéséről, különös tekintettel a Felvidékre. E forrásanyag alapján kiválóan kutatható a korabeli emigránsok látóköre, szemlélete, módszertana – az újságírás és a tudományos értekezés mezsgyéjén mozgó egyedi mű mintájában.²⁸

4. Ujlaky (Sári) Charlotte (Budapest, 1920–[Köln?], 1995) műfordító, újságíró 1945 óta élt Nyugaton; azelőtt a *Magyar Lányok* és az *Új Idők* iparművészeti munkatársa volt. Nem vett részt az emigráció kulturális életében, amelynek figyelmes krónikásai azonban nyilvántartották munkásságát.²⁹ Az ötvenes évek közepétől szánta rá magát korszakosnak mondható magyar–német közvetítői munkájára, egy olyan feladatra, amelynek akkoriban a mainál kevesebb gazdája és több külső nehezéke akadt. Az 1960-as és 1970-es években már kulcsszerepet játszott a magyar szépirodalom nyugat-németországi elismertetésében. Fordítója volt – mások mellett – Déry Tibor, Németh László és Ottlik Géza műveinek. Német nyelvű magyar költészeti antológiákat is szerkesztett.³⁰

Ujlaky magyar vonatkozású, egy nagyobb méretű dobozt megtöltő iratait 1996-ban baráti közvetítés folytán az illetékes hagyatéki bíróság bocsátotta az MMI tulajdonába. Az anyag az 1960-as évek elejétől az 1970-es évek végéig terjedő időszakot fedi le. 2005-ben Baróthy Zoltán, az OSZK-ból érkezett vendégkutató elkészítette fő fejezetekre bontott jegyzékét.³¹ A levelek írói között van Heinrich Böll, Déry Tibor, Illyés Gyula és Flóra, Kodolányi János, Ottlik Géza, Palotai Boris, Szabó Magda, Tábori Pál, Tamási Áron, Weörös Sándor és Károly Amy. A dokumentumok egyes csoportjaiban az illető személlyel kapcsolatos, nyugat-németországi szerkesztőségekkel és kulturális intézményekkel folytatott levelezések, meghívók felolvasóestekre, újságkivágatok találhatóak. A magyar szépirodalom külső viszonyrendszerét kutató irodalomtörténész ebből az áttekinthető mennyiségű, részben kiadásra is érdemes anyagban Ottlik *Iskola a határon*

²⁸ Ölvedi János hagyatéka a Münchener Magyar Intézet regensburgi könyvtárában. Összeállította Baróthy Zoltán, Molnár Gergely. <http://www.ungarisches-institut.de/images/content/projekte/%C3%96lvedi.pdf> (2016. szeptember 7.).

²⁹ Pl. BORBÁNDI, 1992, 376.

³⁰ Könyvészeti útmutató Ujlaky fordítói munkásságához: FAZEKAS, 1999. Ottlik „Iskola a határon” című regénye először 1963-ban jelent meg németül Ujlaky fordításában, a frankfurti S. Fischer Kiadónál. Tíz évvel később a kelet-berlini Volk und Welt is publikálta Szent-Iványi Ita fordításában (FAZEKAS 1999, 1606. tétel). Néhány évvel ezelőtt az Eichborn Kiadó Ujlaky fordítását adta ki: OTTLIK, 2009.

³¹ Charlotte (Sári) Ujlaky hagyatéka a Münchener Magyar Intézet regensburgi könyvtárában. Összeállította Baróthy Zoltán. http://www.ungarisches-institut.de/images/content/projekte/ujlaky/charlotte_ujlaky.pdf (2016. szeptember 7.).

című regényének fordításai kapcsán eddig ismeretlen párhuzamokra bukkanhat Ujlaky és pályatársa, a francia nyelvre műfordító Gara László (1904–1966) munkássága között. Az utóbbi színefalai mögé már be is tekinthettünk a közelmúltban kiadott levelek olvastán.³²

5. Tóth László Béla (Nagyvárad, 1926–München, 2014) történész, könyvgyűjtő, szakmai pályafutásának első, 1949-től 1956-ig terjedő szakaszában előbb a csepeli Papíripari Intézet kutató vegyészeként a nyárfa papíripari hasznosításával foglalkozott, és megszervezte az intézet könyvtárát. További magyarországi munkahelyein is dokumentációs, szerkesztői feladatokat látott el. 1956 novemberében elhagyta Magyarországot és Németországban telepedett el. 1969-ben Heidelbergben nyert bölcsészdoktori oklevelével azon évtől a müncheni Südost-Institut munkatársa, 1986-tól az MMI kutatója és két kiadványának, az Ungarn-Jahrbuch folyóiratnak és a Studia Hungarica könyvsorozatnak a szerkesztője volt.³³ A dualizmus kori Magyarország politika- és társadalomtörténetéhez számos önálló történeti munkát publikált,³⁴ magyar, illetve német fordításai azonban korábbi korszakokról is szólnak.³⁵ Röviddel halála előtt több ezer tételt számláló könyvtárát és tudományos anyaggyűjtését, személyes és szakmai levelezését, valamint egyéb iratgyűjteményét – a korábban már átnyújtott állagokat bőségesen kiegészítve – az MMI-re hagyta. A Molnár Gergely ösztöndíjas által leltározott, mintegy 20 folyóméternyi hagyatékában számos értékes dokumentum lapul, amelyek több kérdéskörhöz nyújtanak elsősorú forrásalapot, illetve fontos kiegészítő adatokat. Ilyen például nagybátyja, Possonyi László (1903–1987) író, újságíró, szerkesztő munkássága,³⁶ valamint a nyugati magyar tudományos-kulturális élet szerkezete és működése, főleg német kapcsolati hálózata 1956 után. Példásan előrendezett személyes irataiból egy bizonyos értelmiségi emigráns, vagyis saját életútjának tudománytörténeti és szociológiai vizsgálata indítható el. Hagyatékának néhány alegysége a 20. századi magyar politika- és művelődéstörténet szempontjából is értékelhető, így a történeti Magyarország késői korszakába visszanyúló filatéliai és kép- meg képeslap-sorozatok, valamint az 1940-es évek közepéről származó röpcédula-gyűjtemény.³⁷

³² OTTLIK, 2002; OTTLIK, 2003.

³³ Dr. Tóth László Béla: Szakmai és tudományos életrajz. München, 1999. május 25. Gépirat. MMI Kvt, Tóth Béla hagyatéka, III. 7.

³⁴ Pl. TOTH, 1973; TOTH, 1990; TOTH, 2000.

³⁵ Pl. MAYER, 1980; BRANDSTETTER, 2001.

³⁶ Possonyi megörökölt iratainak terjedelmesebb részét korábban az OSZK-nak adományozta: Tóth Béla László: Dr. Possonyi László hagyatékából az Országos Széchényi Könyvtárnak átadott kéziratok és aprónyomtatványok jegyzéke. I–V. München 2006–2007. Gépirat. MMI Kvt, Tóth Béla hagyatéka, V. 8.

³⁷ Tóth Béla hagyatéka a Münchener Magyar Intézet regensburgi könyvtárában. Összeállította Molnár Gergely. http://www.ungarisches-institut.de/images/content/projekte/Belatoth/Toth_Bela.pdf (2016. szeptember 7.).

IV.

Szép és tanulságos üzenet húzódik meg jelképesen abban a körülményben, hogy az első intézetvezetővel, Bogyay Tamással a kilencvenes évek közepén meghonosult író-alkotó emigráns mintát a regensburgi átköltözés után immár egy háromtagú csoport, az MMI hagyatékárának *triásza* jegyzi.

1. Bogyay Tamás történész, művészettörténész (1909–1994), az MMI alapító igazgatója és élete végéig egyik fő irányítója,³⁸ a kilencvenes évek elején átnyújtotta szakmai levezetésének néhány kötetét az intézetnek, amelyet egyik késői életút-interjújában hagyatékának leendő kezelőjeként nevezett meg.³⁹ Könyv-, periodika-, fotó-, dia- és levelestárból, kéz- és gépiratokból, tudományos cikkgyűjteményekből, valamint további csoportokból álló iratgyűjteményét halálának évében saját és családja kívánságát teljesítve kettéosztottuk. Tíz tematikai csoport, a különnyomat-gyűjtemény egy része és főleg a német nyelvű könyvek Wehli Tünde közreműködésével a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézete,⁴⁰ a jóval terjedelmesebb többi anyagot több száz tételre rúgó könyvtárrészével együtt az MMI vette át. A müncheni állag egy évvel később kiegészült Bogyay két legismertebb, az évek során többször megismételt szabad-európai rádióműsorának, a *Kalendárium* és a *Történelmünk útja* 1981–1985, illetve 1975–1980. évi adásainak gépiratmásolataival, amelyeket egykori rádiós munkatársnője, a 2015-ben elhunyt Farkas Marlene a Szabad Európa Rádió müncheni irattárának felszámolása során az eredeti átíratokról készített és ezáltal megmentett az elkallódástól vagy megsemmisüléstől.⁴¹ A rádió bezárásakor Bogyay úgy vélte, hogy két sorozata már aligha gyűjthető össze hiánytalanul.⁴² Szerencsére tévedett. Így továbbra is érdemes mérlegelni könnyed stílusban és lényegre törő vonalvezetéssel megírt két fő publicisztikai művének a könyv alakú kiadását.

Az 1994-től állagmegóvási céllal beraktározott müncheni hagyatékrész első körben, 2000 és 2002 között, Bogyay saját irattározási szempontjai figyelembevételével, Eva Frantz gyakornok segédkezésével⁴³ rendszereztük, 2005 és 2007 között pedig több alcsoportjának számos darabját feldolgoztuk *Az újkori német–magyar tudományos kapcsolatok és hatásuk a politikai, gazdasági és társadalmi modernizációra (Auswirkungen der deutsch–ungarischen Wissenschaftsbeziehungen der Neuzeit auf die Modernisierung von Politik, Wirtschaft und Gesellschaft)* című, a Hamburgi Egyetem

³⁸ BORBÁNDI, 1992, 60–61.

³⁹ BOGYAY, 1994, 273.

⁴⁰ WEHLI, 2012, 341.

⁴¹ Farkas Marlene különleges érdeme, hogy a *Történelmünk útja* 46. adásának elveszett gépiratát a műsor hangfelvételének szalagjával pótolta: MMI Kvt, Bogyay Tamás hagyatéka, 162–171. A két sorozat eredeti gépiratainak a sorsa ismeretlen. A budapesti Vera and Donald Blinken Open Society Archives saját jegyzéke szerint a *Kalendárium* egyik adásának gépiratát őrzi: <http://catalog.osaarchivum.org/catalog/4R5azeYJ> (2016. március 19).

⁴² K. LENGYEL, 2004, 93.

⁴³ 2001 végén ő készítette el a budapesti hagyatékrész első leltárát is, belső használatra.

Hungarológiai Központja nevében Holger Fischer által szervezett kutatási terv keretében, illetve annak nyomán.⁴⁴ A Hóman Bálint-tanítvány Deér József (1905–1972) és Bogay 1945 utáni személyes kapcsolatának feltérképezése a 2010. évi székesfehérvári Hóman Bálint-konferenciáig tovább gyarapította ismereteinket a 20. századi magyar – és közép-európai, illetve magyar–német – tudománytörténet egyik kevésbé ismert fejezetéről.⁴⁵

E munkálatoknak jóleső lökést adott 2009-ben a művészettörténész családjának újabb adománya: Münchenben élő leánya, Pießkalla, született Bogay Emese, valamint unokája, Michael Pießkalla mennyiségileg és minőségileg egyaránt jelentős fényképsorozatot juttattak a családi gyűjteményből – egyelőre letétként – az MMI Bogay-hagyatékába: 248 családi és szakmai jellegű, zömmel fekete-fehér fényképet. A legkorábbi felvétel a kezdeti 1930-as évekből, a legkésőbbi az 1990-es évek elejéről származik. 2011-ben Uhri Nóra intézeti gyakornok valamennyit digitalizálta. Több tucat fölkerült a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézete által 2009. december 14-én Budapesten rendezett Bogay Tamás-emlékülés vetítőjére, majd meg is jelent az *Ars Hungarica* 2012. évi, Bogay-centenárium emlékszámában.⁴⁶ Az egész új fotócsoport leltározása és raktári besorolása azonban még hátra van.

A 2009. esztendő azért is bizonyult egyfajta mérföldkőnek a müncheni Bogay-hagyaték számára, mivel azon a nyáron, az MMI regensburgi átköltözését megelőző hetekben, megállapodtunk az öreg Bogay Tamást Budapesten rendszerint vendéglátó Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézetével, hogy közös erőfeszítéssel igyekszünk a Münchenben és a Budapesten őrzött hagyatékot lépésről lépésre a magyar és a nemzetközi kutatás számára hozzáférhetővé tenni. Első nagyobb ütemű lépésként megkezdtük a müncheni könyvtári különgyűjtemény művészettörténeti jelentőségű képanyagának digitalizálását. A budapesti partnerintézményben Beke László és Sisa József igazgatókkal, valamint Wehli Tünde hagyatékkezelői utódjával, Havasi Krisztina tudományos munkatárssal egyetértettünk – és egyetértünk – abban, hogy a digitalizált tételek katalógusának előbb vagy utóbb a világhálón is a helye. Azokban a hetekben leltároztuk a régi München-Schwabing-i irodáiból kiköltöző, könyveit meg iratait dobozoló MMI-ben az egész müncheni Bogay-hagyatékot, amelynek így kialakult az intézet immár regensburgi helyszínén érvényes, 186 egységre bontott raktári rendje, mintegy 21 folyóméter terjedelemben.⁴⁷

⁴⁴ K. LENGYEL, 2004; K. LENGYEL, 2005. Az utóbbi tanulmány rövidített, magyar nyelvű változata: K. LENGYEL, 2007.

⁴⁵ K. LENGYEL, 2011.

⁴⁶ K. LENGYEL, 2012.

⁴⁷ Der Nachlass von Thomas von Bogay in der Regensburger Bibliothek des Ungarischen Instituts München. Zusammengestellt von Zsolt K. Lengyel. http://www.ungarisches-institut.de/images/content/projekte/bogay/bogay_tamas.pdf (2016. szeptember 7.).

2015 tavaszán befejeződött a Bogyay-hagyaték 2009 nyarán Budapestre kölcsonzótt, válogatott négy raktári fotóegységének,⁴⁸ összesen 1944 darab pozitív és negatív, üvegnegatív és képeslap digitalizálása. Havasi Krisztina ebből a gyűjteményi részlegről is válogatott számos fényképet az *Ars Hungarica* Bogyay Tamás emlékére kiadott 2012-es évfolyamába.⁴⁹ A nem túl távoli jövőben ennek a fotóanyagnak a katalógusát illenék megjeleníteni a világhálón. Eközben érdemes folytatnunk ezt az intézetközi munkatervet a Regensburgban őrzött Bogyay-hagyaték másik nagy mennyiségű képanyagával, a diákkal.⁵⁰ Ugyanakkor továbbra is hasznosnak ígérkezik az a feladat, amelyben Wehli Tündével 1994-ben, a müncheni hagyaték elosztásakor, elvileg megállapodtunk: a bajorországi és a magyarországi hagyaték rész virtuális egyesítése egy – lehetőleg nyilvánosan is – hozzáférhető összesítő katalógus révén.⁵¹ Becses feladatnak ígérkezik a magyar és a nemzetközi levelezés digitalizálása is, illetve további elemzése szerzők és tartalmi súlypontok szerint.⁵²

2. Borbándi Gyula (Budapest, 1919–Budapest, 2014) közíró, történész, szerkesztő, 1942-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen államtudományi doktora, 1941–1949 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tisztviselője, a Nemzeti Parasztpárt tagja, 1949-ben emigrált. 1951-től 1984-ig a müncheni Szabad Európa Rádió munkatársa, 1979-től a magyar osztály helyettes igazgatója, 1950-től a *Látóhatár*, a későbbi *Új Látóhatár* főmunkatársa, majd főszerkesztője volt a lap 1989-es megszűnéséig.⁵³ Az MMI-vel a nyolcvanas évek közepén fűzte egyre szorosabbra kapcsolatait. Az *Új Látóhatár* az utolsó két évében az intézetben tartotta szerkesztőségi üléseit.

A Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság 2006-ban a magyar emigráció történetének és irodalmának feltárásáért, valamint évtizedes szerkesztői munkájáért Lotz János-emlékéremmel tüntette ki.⁵⁴ Több ezres nagyságrendű könyvtárának körülbelül háromnegyedét és iratgyűjteményének legjavát négy évvel halála előtt maga adományozta az MMI-nek, mielőtt Münchenből Budapestre költözött. A 2010. szeptemberben Regensburgba szállított anyag rendszerezését és katalogizálását, valamint tudományos feldolgozását Baumgartner Bernadette, az OSZK tudományos munkatársnője

⁴⁸ MMI Kvt, Bogyay Tamás hagyatéka, 15, 16, 17, 18.

⁴⁹ HAVASI, 2012.

⁵⁰ MMI Kvt, Bogyay Tamás hagyatéka, 20–47. WEHLI, 2012, 341 vélhetően félreértésből állítja, hogy a „fénykép- és diagyűjtemény teljes egészében elkallódott” a Bogyay-hagyaték rész 1994-es Budapestre való szállításakor.

⁵¹ *Uo.*, 2. jegyzet.

⁵² *Uo.* Wehli valószínűleg azt is félreértésből írja, hogy a „kéziratos hagyaték feldolgozása várat magára”, hiszen ez jó ideje zajlik már, sőt, megtörtént az idézett mondatot közlő folyóirat ugyanazon évfolyamában is: HAVASI, 2012; K. LENGYEL, 2012. A Bogyay-hagyaték korábbi feldolgozásait lásd itt a 44. és 45. jegyzetben.

⁵³ Saját életrajzának éppolyan hiteles, mint szenttelen összefoglalója: BORBÁNDI, 1992, 62.

⁵⁴ <http://hungarologia.net/about-iahs/prizes-and-awards-of-the-international-association-of-hungarian-studies/the-janos-lotz-medallion/> (2016. március 20.).

2012-től végzi – előbb Klebelsberg-ösztöndíjasként, 2015-től a Balassi Intézet pályázatán nyertes vendégkutatóként.⁵⁵

A hagyaték legértékesebb része a levelezés. Enyhe túlzással állítható, hogy Borbándi rádió- és folyóirat-szerkesztőként jóformán az egész magyar emigrációval levelezett, mégpedig folyamatosan. Emigrációjának kezdetétől, 1949-től 2006-ig több ezer levelet gyűjtött évenként irattartókba, ezek között nem keveset saját tollából, másolatban. A későbbi keltezésűek a 2010-es budapesti hazaköltözésekor kötött szóbeli megállapodás szerint egyelőre magántulajdonában maradtak. Amint az előbb bemutatott Bogayét és az alább szóba hozandó Molnár Józsefét, úgy Borbándi levelezését is a szakmai, illetve közéleti ügyek hatották át. Úgy tűnik, mindhárom alkotó emigráns csak hivatásának élt; magánéletükről alig akadt levélbeli közölni valójuk.

Borbándi a maga legfontosabb közügyeinek könyveket, könyvfejezeteket is szentelt: az emigráció életrajzának, így a magyar menekültek kezdeti politikai útkeresésének, valamint a Szabad Európa Rádió és az *Új Látóhatár* történetének.⁵⁶

A politikai szervezkedés igénye az emigráció első szakaszában parasztpárti vonalon ragadható meg mindaddig, amíg a levelezőtársakkal együtt, például Kovács Imrével (1913–1980) bízott abban, hogy a magyarországi politikai viszonyok megváltozásával hazatérhetnek a számkivetésből és közösen folytathatják a kommunista hatalomátvitelkor abbahagyott munkájukat. Az 1956-os forradalom leverésével kihunytt ez a reménysugár.

Kirajzolódnak a Borbándi-levelezésből az *Új Látóhatár* történetének publikálatlan részletei is, például a kezdeti korszak szerkesztőségi vitái, amelyek belső szakításhoz és 1958-ban – a folyóirat közismert neve alatt – az újrainduláshoz vezettek. E témakörrel kapcsolatban mások mellett Határ Győző (1914–2006), Szabó Zoltán (1912–1984) és Sztáray Zoltán (1918–2011) voltak a postai viszontküldemények szerzői. Tartalmilag ide csatolandó a hagyaték „Látóhatár – Új Látóhatár” alegysége, amely elsősorban a közlésre elfogadott avagy elutasított kéziratokat, az előfizetők névsorát és a folyóirattal kapcsolatos újságcikkeket tartalmazza. Mindez a Molnár József hagyatékában található hasonló műfajú és tematikájú anyagokkal együtt valóságos folyóirat-történeti forrástárrá terebélyesedik.

A harmadik megemlíthető közéleti téma jelentőségét a levelezés azon 1957-es darabjai példázzák, amelyek a Szabad Európa Rádió felelősségét tárgyalják az 1956-os forradalom kibontakozásának és bukásának függvényében. Borbándit – és Molnárt – öreg korukban, az 50. évforduló alkalmából is foglalkoztatta ez a probléma.⁵⁷

A Szabad Európa Rádió, csakúgy az *Új Látóhatár* és a magyar emigráció, mind az időrendi bontású levelezésben, mind külön tematikus alegységként meghatározó súlyjal van jelen Borbándi 20 folyóméternyi, 13 tárgykörbe osztott és 170 levéltári doboz-

⁵⁵ A Borbándi-hagyaték feldolgozásának előmunkálatairól és kezdeti szakaszáról: BAUMGARTNER, 2014; BAUMGARTNER, 2015.

⁵⁶ BORBÁNDI, 1985; BORBÁNDI, 1996a; BORBÁNDI, 1996b; BORBÁNDI, 2000.

⁵⁷ BORBÁNDI, 2008; MOLNÁR, 2006.

ba, illetve raktári egységbe rendezett irathagyatékában.⁵⁸ Baumgartner Bernadette vendégkutató a levelek feldolgozása során eddig több mint 8000 darab legfontosabb adatait vette egyelőre belső nyilvántartásba, az 1980-as évvel bezáróan. Florian Bucher, az intézet egyetemi gyakornoka e munkálattal párhuzamosan végzi a levelek digitalizálását, ami előbb-utóbb lehetővé teheti legalább a világhálós közlést.

3. A 20. századi magyar irodalmi élet és művelődéstörténet-írás látszólagos rejtélye, hogy Molnár József (Budapest, 1918–München, 2009) író, folyóirat-szerkesztő, könyvkiadó és nyomdász⁵⁹ 2002-ben még csak második könyvét jelentette meg, mégpedig a magyar parasztmozgalmak és szociáldemokrata munkásszerveződések kapcsolattörténetéről, s benne a főalakról, Achim L. Andrásról (1871–1911).⁶⁰ Csak két évvel volt fiatalabb, amikor napvilágot látott első könyve, Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702) életrajza, Monok István lektori és szerkesztői gondozásában, Zvara Edina ajánló bibliográfiájával.⁶¹ Harmadik könyve, amely – mint a második – 84 éves korában hagyta el a nyomdát, rávilágított e művek késői kiadásának legfőbb okára: *A betű szolgálatában. Negyven év az Új Látóhatárért és a nyugati magyar irodalomért* fő- és alcím nem is fejezhetné ki pontosabban azt az eltökéltséget, amellyel szerzője pályafutásának leghosszabb szakaszában elsősorban mások betűit csiszolta, gondozta – saját müncheni nyomdájában.⁶² Kapcsolata az MMI-vel 1988-ban mélyült el, amikor áthelyezte a folyóirat műszaki előállításának központját az intézetbe. Itt aztán mindvégig az eszmei viszonyítási támpontok belső körébe tartozott.

Erről az életútról tájékoztat több lényeges és eleddig ritkán értékesített szempontból, ama látszólagos irodalom- és művelődéstörténeti rejtélyt helyenként bizonyára fel is oldva, az egykori *Új Látóhatár* kiadó-szerkesztőjének nem csak iratokból álló hagyatéka, amelyet a 2011 januárjában elhunyt özvegyének végrendelezése alapján ezernél több tételt tartalmazó könyvtárával együtt azon év májusában a felszámolás alatt lévő müncheni Molnár-lakásról Regensburgba szállítottunk. A több tucat dobozt megtöltő, irattári részében hat folyóméternyi anyagot 2014 tavaszán és 2015 telén Kovács Tamás pécsi, illetve Baumgartner Bernadette budapesti vendégkutató rendezte. Az ideiglenes leltár⁶³ 17 fejezetéből az *Új Látóhatár* és a Szabad Európa Rádió alegységei érdemelnek kiemelt, a Borbándi-hagyaték fennebb említett anyagaira is kiterjesztendő kutatói figyelmet, mivel nem csak ismeretlen dokumentumokat tartalmaznak, hanem ugyanakkor fogódzókat kínálnak a két müncheni emigráns párhuzamos pályafutásának és nem

⁵⁸ Borbándi Gyula hagyatéka a Müncheni Magyar Intézet regensburgi könyvtárában. Összeállította Baumgartner Bernadette. http://www.ungarisches-institut.de/images/content/projekte/borbandi/borbandi_hagyateka.pdf (2016. március 16.).

⁵⁹ BORBÁNDI, 1992, 260.

⁶⁰ MOLNÁR, 2002a.

⁶¹ MOLNÁR, 2000.

⁶² MOLNÁR, 2002b.

⁶³ Molnár József hagyatéka a Müncheni Magyar Intézet regensburgi könyvtárában. Összeállította Kovács Tamás, Baumgartner Bernadette. http://www.ungarisches-institut.de/images/content/projekte/molnar/molnar_jozsef.pdf (2016. szeptember 7.).

minden lényeges esetben azonos nézeteinek a tanulmányozásához.⁶⁴ E munkálatok során elmaradhatatlanul fáradságos, de izgalmas feladat lesz majd felkutatni és hasznosítani az *Új Látóhatár* kiadóhivatali levelezését, amit Molnár magánközlése szerint személyes levelezésének a javával már a kilencvenes években a Petőfi Irodalmi Múzeumban helyezett el.

Erre az ajándékozásra utal, és a Münchenben maradt levelezésből is idéz Molnár József önéletrajza, a hagyaték további értékes része. A kézirásos javításokkal teletűzdelt gépiratkötegekből a szerző egyik müncheni híve – röviddel az elhalálozás után – magánúton kiadta az 1955-ig terjedő öt fejezetet.⁶⁵ Ennek ellenére érdemes komolyan megfontolni új és bővített kiadását. Ez a mű a tekervényes életút irodalom- és tudománytörténeti jelentősége folytán megérdemli a szakszerű, filológiai megbízhatóságra igényt tartó, legalább részlegesen kritikai szöveggondozást.⁶⁶

⁶⁴ Amolyan nyomravezetőként is szolgálhatnak egy ilyen vizsgálat során a Molnár-könyvtárral megörökölt Borbándi-könyvek, amelyekben az egykori *possessor*, azaz Molnár kritikai be- és megjegyzései olvashatóak.

⁶⁵ MOLNÁR, 2009/2010. Az előzéklap tanúsága szerint 50 példányban, 978–3–00–031787–3 ISBN-szám alatt, „Molnár József 2009” szerzői jogával, hely, kiadó és évszám feltüntetése nélkül nyomtatott kötet lapszámozása nem folyamatos. Nincs tartalomjegyzéke. Az egyes fejezetek címei: „Fiúnevelő intézet a Sztrázsa-hegy aljában” (41 oldal); „A Munkás utcától az Upor palotáig” (92 oldal); „Nyugati utazás menekült módra” (16 oldal); „Három év Zürichben” (68 oldal); „A Lech mezejétől a Hudson partjáig” (46 oldal). Az említett ajándékozásra való utalás és idézet a Münchenben maradt levelezésből az utóbbi fejezet 33. lapján. A belső borítón a szerző fényképe is látható, születésének és halálának az évszámával. A http://www.jozsef-molnar.com/hu_index.html (2016. március 18.) weboldal ottani közlés szerint utolsó, 2011. évi változata több ismeretlen fényképet és rövid életrajzi jegyzeteket a megjegyzéssel közöl „kizárólag Molnár József emlékének szentelve”, hogy az „információk vagy adatok sokszorosítása, különösképpen a szövegek, szövegrészek és a képanyag felhasználása tilos”. Ezen a honlapon elérhető az „Életem” nevezett öt fejezetének ismeretlen kéz szerkesztői beavatkozásáról is tanúskodó, folyamatos lapszámozású, a papír formájú kiadással tehát nem teljesen azonos példánya: http://www.jozsef-molnar.com/Autobiografie_Jozsef%20Molnar_2009.pdf (2016. március 18.).

⁶⁶ MMI Kvt, Molnár József hagyatéka, 14. A majdani kiadásba beillesztendő az életében publikált önéletrajzi részlet: MOLNÁR, 2006. A hagyatékban egyelőre nem látszik annak nyoma, hogy Molnár az 1956 utáni évekre vonatkozóan tovább írta volna visszaemlékezéseit.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MMI Kvt Müncheni Magyar Intézet, Regensburg. Könyvtár, különgyűjtemények.

*

A Marosi-iratok

2002

A Marosy-iratok. Magyar királyi követség Madridban 1948–1957. Szerk. ANDERLE Ádám. Szeged, 2002.

BARANYAI-LÖRINCZ

1956a

A déli harangszó és nándorfehérvári győzelem 500 éves jubileuma, 1456–1956. Szerk. BARANYAI-LÖRINCZ Gusztáv. München, 1956.

BARANYAI-LÖRINCZ

1956b

500th Anniversary of the Midday Peal and the Victory of Belgrade. Ed. Gustáv BARANYAI-LÖRINCZ. München, 1956.

BARANYAI-LÖRINCZ

1959

Bilder aus Beethovens Leben. Aus der Beethoven-Sammlung G. L. de Baranyai: Ausstellung im Haus der Begegnung, München, Rauchstraße 22. 10. Juli–21. August 1959. Hg. Ungarischer Kulturbund. [München, 1959].

BARANYAI-LÖRINCZ

1962

Bilder aus Beethovens Leben. Aus der Beethoven-Sammlung G. L. De Baranyai. Ausstellung des Landes Steiermark und der Stadt Graz. Neue Galerie, 30. Juni–22. Juli. Graz 1962. Graz, 1962.

BARANYAI-LÖRINCZ

1970

Ludwig van Beethoven. Hg. Beethoven-Gesellschaft. Gestaltung G. L. de BARANYAI, München, 1970.

BAUMGARTNER

2014

BAUMGARTNER Bernadette: *Néhány találkozás margójára.* In: *...elvégeztem, amire elrendeltem. Emlékek Borbándi Gyuláról.* Szerk. SZEREDI Pál, Pilisszentkereszt, 2014, 119–121.

BAUMGARTNER

2015

BAUMGARTNER Bernadette: *Borbándi Gyula hagyatéka a Müncheni Magyar Intézetben.* In: *Magyar Látóhatár. Borbándi Gyula emlékkönyv.* Szerk. ALEXA Károly, Lakitelek, 2015, 215–222.

- BOGYAY
1994 *Televíziós interjú Bogyay Tamással* [Budapest, 1988. augusztus 16. Készítette SZÉNÁSI Sándor, MAROSI Ernő, LACZKÓ Ibolya]. In: *Ars Hungarica*, 22 (1994), 259–276.
- BORBÁNDI
1985 BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Bern, 1985.
- BORBÁNDI
1992 BORBÁNDI Gyula: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*. Budapest, 1992.
- BORBÁNDI
1996a BORBÁNDI Gyula: *Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben 1985–1995*. Basel/Budapest 1996.
- BORBÁNDI
1996b BORBÁNDI Gyula: *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története*. Budapest, 1996.
- BORBÁNDI
1997 BORBÁNDI Gyula: *Magyar politikai pályaképek 1938–1948*. Budapest, 1997.
- BORBÁNDI
2000 BORBÁNDI Gyula: *Nem élünk hiába. Az Új Látóhatár négy évtizede*. Budapest, 2000.
- BORBÁNDI
2002 BORBÁNDI Gyula: *Ölvedi János*, In: *Uő: Emigránsok*. Budapest, 2002, 179–187.
- BORBÁNDI
2005 BORBÁNDI Gyula: *Ölvedi János*, In: *Magyar Katolikus Lexikon*. X. kötet. Főszerk. DIÓS István. Budapest, 2005, 300–301.
- BORBÁNDI
2008 Gyula BORBÁNDI: *Die Tätigkeit des Münchener Senders Freies Europa während des Ungarnaufstandes 1956. Quellenbericht eines Zeitzeugen*. In: *Ungarn-Jahrbuch*, 29 (2008), 427–432.
- BRANDSTETTER
2001 Maximilian BRANDSTETTER: *Utazás Konstantinápolyba 1608–1609*. Fordította TÓTH Béla, Budapest, 2001.
- FAZEKAS
1999 *Bibliographie der in selbständigen Bänden erschienenen Werke der ungarischen Literatur in deutscher Übersetzung*

- (1774–1999). Zusammengestellt von Tiborc FAZEKAS, Hamburg, 1999.
- GECSÉNYI
2015
GECSÉNYI Lajos: *Emigrációs útkeresések. A Magyar Nemzeti Bizottmány előtörténetéhez*. In: *Századok*, 149 (2015), 1487–1502.
- GROSSMANN
2014
Johannes GROSSMANN: *Die Internationale der Konservativen. Transnationale Elitenzirkel und private Außenpolitik in Westeuropa seit 1945*. München, 2014.
- HAVASI
2012
HAVASI Krisztina: *Árpád-kori építészeti emlékek kutatása az 1930–1940-es években. Bogyay Tamás és Csemegi József munkássága levelezésük (1939–1950) tükrében, I*. In: *Ars Hungarica*, 38 (2012), 391–435.
- HENNYEY
1962
Gustav HENNYEY: *Ungarns Weg aus dem Zweiten Weltkrieg (Die Regierung Lakatos 29. August–16. Oktober 1944)*. Eingeleitet und erläutert von Andreas HILLGRUBER. In: *Webrwissenschaftliche Rundschau*, 12 (1962), 687–719.
- HENNYEY
1964
HENNYEY Gusztáv: *Hogyan akart Magyarország kiválni a második világháborúból?* In: *Új Látóhatár*, 15 (1964), 427–442.
- HENNYEY
1965
HENNYEY Gusztáv: *Magyar erőfeszítések a második világháború befejezésére*. A bevezetést és a jegyzeteket írta Andreas HILLGRUBER, Köln, 1965.
- HENNYEY
1968
Gustav HENNYEY: *Ungarns Ausscheiden aus dem Zweiten Weltkrieg. Stellungnahme zu C. A. MaCartney „Ungarns Weg aus dem Zweiten Weltkrieg“*. In: *Webrwissenschaftliche Rundschau*, 18 (1968), 353–356.
- HENNYEY
1975
Gustav HENNYEY: *Ungarns Schicksal zwischen Ost und West. Lebenserinnerungen*. Mainz, 1975 (Studia Hungarica 10.)
- HENNYEY
1992
HENNYEY Gusztáv: *Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között*. Budapest, 1992.

- HEVESY
1938 Paul de HEVESY: *Le Problème Mondial de Blé*, Paris, 1938.
- HEVESY
1944 Paul de HEVESY: *World Wheat Planning and Economic Planning in General*. Oxford, 1944.
- HEVESY
1966 Paul de HEVESY: *The Unification of the World*, Oxford, 1966.
- K. LENGYEL
1989/1990 K. LENGYEL Zsolt: *Hennyey Gusztáv hagyatéka a müncheni Ungarisches Institut gyűjteményeiben*. München, 1989/1990. Gépirat.
- K. LENGYEL
1990 Zsolt K. LENGYEL: *Hungarica-Bestände im Ungarischen Institut München*. In: *19. ABDOSD-Tagung. Budapest, 11.–14. Juni 1990. Referate und Beiträge*, Hg. Franz Görner. Berlin, 1990, 52–62.
- K. LENGYEL
2004 Zsolt K. LENGYEL: *Umwege eines Gelehrtenlebens. Aus der Biographie Thomas von Bogyays (1909–1994)*. In: *Ungarn-Jahrbuch*, 27 (2004), 81–111.
- K. LENGYEL
2005 Zsolt K. LENGYEL: *Thomas von Bogyays Hungarologie im Exil 1945–1994: Reichweite und Wirkungen. Eine Fallstudie über grenzüberschreitende Wissensvermittlung zwischen Deutschland und Ungarn*. In: *Wissenschaftsbeziehungen und ihr Beitrag zur Modernisierung. Das deutsch-ungarische Beispiel*. Szerk. Holger FISCHER, Mirja JUELICH, München, 2005, 483–565.
- K. LENGYEL
2007 K. LENGYEL Zsolt: *Bogyay Tamás magyarságtudományi tevékenysége az emigrációban*. In: *Ars Hungarica*, 35 (2007), 1, 118–172.
- K. LENGYEL
2011 K. LENGYEL Zsolt: *Emigráns magyar tudománypolitika Bogyay Tamás és Deér József levelezésének a tükrében*. In: *Történeti ártértékelés. Hóman Bálint, a történész és a politikus*. Szerk. UJVÁRY GÁBOR, Budapest, 2011, 229–244.
- K. LENGYEL
2012 K. LENGYEL Zsolt: „*Annyi bizonyos, a tudósok nem rohamcsapat, de a jövőnek mégis ők dolgoznak*”. *Pillanat- és helyzet-*

- képek Bogyay Tamás életútjáról.* In: *Ars Hungarica*, 38 (2012), 308–327.
- MAYER
2001
Theodor MAYER: *Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit. Zweite, durchgesehene und ergänzte Auflage.* Hg. Josef FLECKENSTEIN, Heinz STOOB, bearbeitet von Adalbert TOTH. Sigmaringen, 1980.
- MOLNÁR
2000
MOLNÁR József: *Misztótfalusi Kis Miklós.* Budapest/Berlin, 2000.
- MOLNÁR
2002a
MOLNÁR József: *Áchim L. András élete és halála 1871–1911.* Budapest, 2002.
- MOLNÁR
2002b
MOLNÁR József: *A betű szolgálatában. Negyven év az Új Látóhatárért és a nyugati magyar irodalomért. Válogatott írások.* Budapest, 2002.
- MOLNÁR
2006
MOLNÁR József: *A Szabad Európa Rádió a forradalom napjaiban. Részlet a szerző életrajzából.* Budapest, 2006.
- MOLNÁR
2009/2010
MOLNÁR József: *Életem* [München, 2009/2010].
- OTTLIK
2002
Ottlik Géza levele Gara Lászlónak. [Közread., bev. és jegyz. BENDE József.] In: *Vigilia*, 67 (2002), 2, 117–119.
- OTTLIK
2003
Ottlik Géza levelei Gara Lászlónak 1960–1965. [Közread., bev., és jegyz. ell. a szerk.] In: *Jelenkor*, 46 (2003), 1, 77–96.
- OTTLIK
2009
Géza OTTLIK: *Die Schule an der Grenze.* Aus dem Ungarischen von Charlotte Ujlaky. Mit einem Nachwort von Péter ESTERHÁZY. Frankfurt am Main, 2009.
- RÓNAI
1992
Zoltán A. RÓNAI: *Königlich-Ungarische Gesandtschaft, Madrid 1949–1969. Ferenc von Marosys Aufzeichnungen. Auswahl, Übersetzung und Kommentare.* In: *Ungarn-Jahrbuch*, 20 (1992), 147–161.
- RÓNAI
1998/1999
Zoltán A. RÓNAI: *Die ungarischen Rundfunksendungen aus Madrid 1949–1975. Ein Beitrag zur Geschichte des*

- ungarischen Exils. In: *Ungarn-Jahrbuch*, 24 (1998/1999), 305–312.
- STADTMÜLLER
1978
Georg STADTMÜLLER: *Dem Gedenken an Gusztav Heny-nyey (1888–1977)*. In: *Ungarn-Jahrbuch*, 9 (1978), 331–334.
- SZAKÁLY
2008
SZAKÁLY Sándor: *Náday István „útravalója”*. In: *Lymbus 2008. Magyarságtudományi forrásközlemények*. Főszerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, 2008, 315–319.
- TOTH
1973
Adalbert TOTH: *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848–1892*. München, 1973.
- TOTH
1990
Adalbert TOTH: *Die Genehmigungspraxis politischer Vereine und Parteien in Ungarn 1892–1896*. In: *Ungarn-Jahrbuch*, 18 (1990), 75–105.
- TOTH
2000
Adalbert TOTH: *Die Soziale Schichtung im Ungarischen Reichstag 1848 bis 1918*. In: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. VII: Verfassung und Parlamentarismus*. Hgg. Helmut RUMPLER, Peter URBANITSCH, Wien, 2000, 1061–1105.
- WEHLI
2012
WEHLI Tünde: *Bogyay Tamás és Johannes Aquila*. In: *Ars Hungarica*, 38 (2012), 341–357.